

www.dereta.rs

Библиотека
ИСТОРИЈСКА МЕРЕЊА

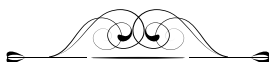
Уредник
Зоран Богнар

Copyright © овог издања *Дерџа*

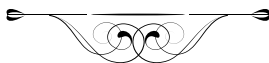
Илустрација на насловној страни:

Лављи споменик (Лав из Луцерна или Умирући лав). Камени рељеф у Луцерну, Швајцарска, на обали Луцернског језера, који је дизајнирао дански вајар Бертел Торвалдсен (1770–1884), а исклесало 1820/21. године немачки скулптор Лукас Ахорн (1789–1856). Представља апотеозу најамничком позиву и спомен обележје посвећено свим најамницима света.

Никола Гиљен

ДВА НАША СТРАНЦА

Две биографије као прилог војној историји
српског народа

Београд
2017.
ДЕРЕТА

*Сенима моз деде Светозара (1909–1994)
и баќе Ђосиљке (1914–2007)*

ПРЕДГОВОР

„Историјска мерења широких распона”

Књига *Два наша странца* аутора Николе Гиљена обухвата два рада, две краће биографије, написане 2015. и 2016. године. Прва је биографија немачког витеза Палмана Брахта, „Немачки витез у служби српског цара: витез Палман Брахт (1290–1363), прилог историји српске средњовековне војске и српско-немачких односа”, а друга биографија ђенерала Хенрија Мекајвера, „Витез луталица: ђенерал Хенри Мекајвер (1841–1907), кратак животопис *Индијанца који је ратовао као четник*”.

У питању су две, код нас и у свету, мало познате историјске личности, које раздваја временски период од пет векова, простори са којих потичу, удаљени преко 7000 км, и нације којима две главне личности припадају – Брахт је био Немац, а Мекајвер амерички и британски држављанин шкотског порекла. Међутим, ову двојицу људи спаја не само њихова заједничка професија, чињеница да су читав живот били војници најамници, већ и чињеница да су обојица каријером били везани за Србију, иако на два различита начина: док је Брахт у Србији провео преко тридесет година, прво у служби краља и цара Душана а потом у служби његове сестре Јелене Шубић, ђенерал Мекајвер је у Херцеговини и Србији провео укупно не више од седам месеци. Такође, траг који су оставили у историји је различит. Док о Брахту говори нешто мало примарних и секундарних, односно наративних и документарних извора, о Мекајверу говоре и две биографије настале за време његовог живота. Брахт је био сведок и учесник Душановог успона, освајања и стварања српско-грчког царства и Душанове преране смрти, док је Мекајвер био сведок и учесник почетка процеса борбе за ослобођење и независност српског народа у Босни, Херцеговини, на Косову, у Метохији и Македонији, па и саме Кнежевине Србије, средином седамдесетих година XIX века, који је трајао наредне четири деценије, све до завршетка

Првог светског рата. Брахт је служио пет господара – свога оца, горичког грофа, Хабзбурге, цара Душана и његову сестру војвоткињу Јелену Шубић, док је ђенерал Мекајвер ратовао под укупно осамнаест застава.

Толико интересантних сличности и толико још интересантнијих различитости саме по себи чине ауторова историјска одмеравања ових двеју личности изузетно примамљивим за читаоце. Међутим, основни порив аутора да се бави биографијама ове две личности проистиче из Тацитове идеје „да је главни задатак историје да се врлине не прећуте, а зле мисли и зла дела да стрепе од срамоте пред потомцима”.¹ Док је о Палману Брахту досад било написано једва неколико страница, и то искључиво на српском језику, о Мекајверу су написане две биографије на енглеском језику (*Под 14 застава* и *Прави најамници*) и доста биографских чланака, некада у новинама, а данас и у електронском облику. Нажалост, на српском језику о Мекајверу говори свега неколико страница историјске литературе. Мекајверови страни биографи данас се могу строго поделити на оне који су о њему писали некритичке хвалоспеве и на оне, попут далеког рођака његове бивше супруге Хауарда Нортонa, који су писали са превише безразложне и историчару непримерене горчине.

Тако су ауторове основне смернице у писању ове две биографије биле да нас подсети, да отргне од заборава и да коначно каже највероватнију истину о животу ове двојице странаца, све у складу са старим српским називом за историју – *паметарница*. Гиљен се и раније, кроз књиге и кроз текстове објављиване у часопису *Историја ревија*, бавио заборављеним странцима значајним за српску историју. Овај пут, аутор се, према сопственим речима, определио за причу о двојници припадника народа са којима данас нама Србима, у најмању руку речено, „не иде баш најбоље”. Са Немцима то траје, са малим прекидима, већ читав век, са Американцима, рецимо тек четврт века, а са Британцима, старим османовилима, већ дуже од два века, са прекидом за време Великог рата када је британским Комонвелтом владала својеврсна србофилија. Истина, ђенерал Мекајвер се увек изјашњавао као Шкотланђанин или понекад као Вирџинијац и готово никада као Американац или Британац, што га помало издваја из ове две последње групе којима је припадао једино по држављанству.

Без обзира на то, национална припадност двојице главних јунака ове две приче представљала је посебан изазов за аутора – да као историчар не подлегне мерилима и страстима времена у коме живи и ствара, већ да се чврсто држи мерила времена у којима су двојица јунака живела и општих

¹ Корнелије Тацит, *Анали*, СКЗ, Београд, 1970, 3.65.

мерила историјске науке. Иако би објективност требало да буде подразумевана особина историчара, она је у наше време постала и те како дефицитарна. Ако аутор каткад и зазвучи превише егзалитирано, то је само његова природна и људска реакција на неправедан заборав људи о којима пише, заборав њихових мисли, речи и дела. Аутор зато и не крије своје одушевљење пре свега оним што су личности о којима пише учиниле за српски народ, одушевљен тиме и као човек и као Србин и као научник, подједнако и нераздвојиво.

Аутор, мислим да је и то значајно рећи, увек признаје да га понекад и неки сасвим лични, приватни разлози подстичу на заинтересованост за неку историјску личност, догађај или појаву. Тако нам нпр. сасвим отворено признаје да га је чињеница да му се међу прецима налази један Немац, као и чињеница да му је један предак преминуо у изгнанству у Немачкој и тамо сахрањен, додатно подстакла да проучава живот једног средњовековног Немца у служби српског цара.

Пишући ове две кратке биографије људи толико раздвојених и околностима у којима су живели, аутор одлично користи све расположиве изворе и литературу. Кад год је то могуће, кад год то место и простор дозвољавају, он жели да и читаоцима презентује, а по потреби и супротстави, макар најзначајније делове извора и литературе, не само да би додатно учврстио сопствене закључке и научне ставове које износи већ и како би читаоцима мирне душе препустио самостално закључивање о догађајима или појавама о којима је у историјској науци мишљење остало недефинисано.

Лисјен Февр, за кога аутор никада није крио да му је један од омиљених страних историчара, писао је да је „историја наука о човеку, наука о људској прошлости. Нема историје до историје човека. Чињенице су људске чињенице, а текстови људски текстови” и да „све историјске чињенице у живот призива историчар”.² Ралф Валдо Емерсон, за кога аутор такође не крије да му је један од омиљених страних филозофа, писао је да је, на неки начин, „читава историја субјективна”, односно да у извесном смислу „историја заправо и не постоји” већ да постоји „само биографија”.³ Руководећи се овим идејама, аутор нам, уверен да је светска историја, па и српска национална историја, заправо бескрајни мозаик биографија, прича о људима, преко биографија две историјске личности излаже и део приче о

2 Лисјен Февр, *Борба за историју*, Београд, 2004, стр. 23 и 39.

3 „All history becomes subjective; in other words, there is properly no history; only biography”, Ralph Waldo Emerson, „History”, *Works of Ralph Waldo Emerson in Five Volumes, Vol. I, Essays, First And Second Series*, Boston, 1882, pp. 12–24.

српском средњем веку и о Србији из седамдесетих година XIX века. Аутор често прави дигресије о личностима, догађајима и појавама које сматра интересантним за ширу читалачку публику или које додатно појашњавају основну причу, не чинећи тиме нимало штету општој приповедачкој нити или конзистентности научне димензије свога писања, већ напротив, тиме даје посебну лепоту тексту урезујући у њега ксилографске⁴ и филигранске⁵ детаље који дело чине не само маркантнијим већ и научно и културолошки вреднијим и кориснијим штивом.

Обе биографије у књизи *Два наша страница* представљају значајан допринос њиховог аутора познавању два изузетно важна и интересантна периода наше националне историје, али и одавање дужног поштовања заборављеним личностима из наше прошлости. После ове књиге, будући да је Гиљен и у ранијим чланцима и књигама писао о заборављеним ликовима српске историје, стичемо утисак да је његово превасходно опредељење као историографа постало спасавање од заборава онога што је неопходно за очување српског националног идентитета и историјске свести у садашњости и будућности, као и васкрсавање заборављеног зарад савремених и будућих генерација.

Аутор је свестан да у данашње време, време безидентитетског шаренила и безнађа, многе личности и многа дела нисмо смели да заборавимо, па је део његовог историографског манира постала и потреба да се историографским писањем ода дужна пошта заслужнима и да се у име српског народа и српске историографије извини за неоправдани заборава. Спој свестраног и надамсе занимљивог историографског поступка, антикваријатског, рестаураторског и конзерваторског приступа прошлости и њеним актерима, као и особине као што су историцистичка апологетичност⁶, ремисионизам⁷ и својеврсни пијетизам⁸ чине ову књигу посебно занимљивом и значајном.

4 Ксилографија (грч. Η ξυλογραφία) – дрворез, резбарство, вештина прављења фигура и слика у дрвету.

5 Филигран (франц. *filigrane*, лат. *filum* – конач, нит, жица; *granum* – зрно) – најфинији уметнички начин обраде металних предмета, пре свега племенитих метала, злата и сребра, и израде накита.

6 Апологија (грч. ἀπολογία, лат. *apologia*) – одбрана неке науке, неког мишљења или неке особе.

7 Ремисија (лат. *remissio*) – враћање, отпуст, опроштај, опрост грехова, милост, помиловање, опрштење казне, укидање, тј. повлачење забране.

8 Пијетет (н. лат. *pietas* – побожност) – похвала, поштовање, пошта, почаст, наклон, успомена и искрена и захвална љубав пуна поштовања и љубави према неком или нечем.

Расправљајући о појединим спорним питањима везаним за живот витеза Палмана Брахта и ђенерала Хенрија Мекајвера аутор често писањем ствара утисак као да „наглас размишља”. Износи поједине претпоставке, доводи их у сумњу, мери веродостојност доказа, оспорава их, и тако све док не дође до најрелевантнијег закључка, онда када је то уопште могуће. Неком би се то можда учинило сувишним „за папир”, али управо то даје толико живости ауторовом научном излагању и приповедању, ствара однос апсолутне отворености према читаоцу и својеврсне живе комуникације са читалачком публиком.

Ауторово поимање историје, и као науке и као процеса, искључиво је православно, односно есхатолошко, поимање које историју схвата у далеко ширем и важнијем обиму и облику од класичног. По том схватању историја је пут човека кроз време и простор до Бога, пут од временских и просторних датости до надвременског и натпросторног, до вечног. То његовим проучавањима и мислима о прошлости српског народа даје посебну тежину и занимљивост. Схватање свог народа као литургијске заједнице покољења, која обухвата, осим свих живих Срба, и све оне који су икада живели као и све оне које ће се икада родити, поставља историју тог народа на врло важно место у животу нације. Стога аутор и настоји да историографску проблематику третира крајње озбиљно, као нужну вертикалу опстанка нације. Не само да за њега историја није пука интересантна прича о прошлости, она није ни само поука. Будући да човечанство и нација живе један њен део, и будући да су они заједница покољења, историја представља неодвојив део живота појединца, нације и света, било као сама прошлост, било као повест о прошлости.

Из ових разлога, као културни и научни радник, али и као ауторов дугогодишњи сарадник у научном раду и саборац у борби за очување и спасење српске културне и историјске баштине, топло препоручујем књигу *Два наша странца* издавачу за објављивање, а публици за читање, како широј читалачкој публици, којој српска историја „лежи на срцу”, тако и стручној научној јавности која се бави српском медијевалистиком и историјом XIX века.

Јелена Мандић,
историчар уметности,
управитељ Фонда „Принцеза Оливера”,
Београд

НЕМАЧКИ ВИТЕЗ
У СЛУЖБИ СРПСКОГ ЦАРА:
ВИТЕЗ ПАЛМАН БРАХТ
(1290–1363)

*Прилог историји српске средњовековне војске
и српско-немачких односа*

*The voice of every people is the Sword
That guards them, or the Sword that beats them down.
Lord Alfred Tennyson, Harold, 1876.*

Срби и Немци – осам векова односа

„Слика о Немачкој коју имају Срби изузетно је амбивалентна. С једне стране, Немачка је била окупациона сила у два свјетска рата, а у Другом свјетском рату била је посебно сурова окупациона сила: мерено бројем становника само је Полска имала више жртва рата и немачких ратних злочина од Србије. Са својим савезницима у оквиру НАТО-а Немачка је 1999. године водила рат против Србије, иако Србија није напала ни Немачку ни неку другу државу чланицу НАТО-а”, пише др Михаел Ерке, директор регионалне канцеларије Фондације „Фридрих Еберт” у Београду, у свом предговору књизи *Srpsko-nemački odnosi: stvarno i moguće* (Београд, 2012), и додаје да је, *истовремено са болним сећањима на политичке односе у XX веку, код Срба после Другог светског рата, све до данас присутна и позитивна слика о немачкој пословној и економској способности* – „слика позитивно оценјене ефикасности, прецизности и високог квалитета која као да сјаји утолико више уколико је безизлазнија економска криза у сопственој земљи”¹ „Srpsko-nemački odnosi imaju dugu i burnu istoriju punu uspona i padova. Ambivalentan karakter tih odnosa najbolje odсликава чињеница да су били испуњени снажним културним прожимањима и привредном сарадњом, с једне, али и политичким sukobима и крвавим ратовима, с друге стране. Током двадесетог века srpsko-nemačke odnose obeležila су три велика војна sukoba, иако пре тога није било међусобних konflikata. Међусобни односи пре 20. века нису познавали тако тешка и traumatična историјска искуства, већ их је obeležila дуга историја блиских културних kontakata и привредне сарадње.”²

Историја српско-немачких односа почиње сусретом великог жупана Стефана Немање и немачког цара Фридриха Барбаросе у Нишу 27. јула 1189. године. У XIII веку у Србију стижу Саси, припадници саксонског

---

1 Erke, 2012, 5.

2 Erke, 2012, 18.

племена са севера данашње Немачке, који, потерани монголском најездом, напуштају своја станишта после 1241. године, а на позив српског краља Стефана Уроша I, као стручњаци у рударству, они се насељавају у Рашкој Краљевини. Документи их први пут помињу 1254. године. Средином наредног века, Немци (*Алемани*) су најамници у војсци српског краља, а потом цара Срба и Грка – Стефана Уроша IV Душана. Српско-немачки односи прекидају се падом српских земаља под османску окупацију у XV веку. Сматра се да их је обновио Вук Стефановић Караџић, почетком XIX века, а они су били подстакнути пробуђеним интересовањем Немаца за културу југоисточне Европе, крајем XVIII и почетком XIX века. Међутим, у другој половини XIX века позитивна слика коју су о Србији и Србима имали Немци, под утицајем Гетеа и Хердера, мења се под утицајем Хегелове³ антивизантијске и антисловенске философије и растућег германског милитаризма и империјализма. Идеји да је немачком народу потребан већи *lebensraum* и *wirtschaftsraum* (животни и радни простор), који ће пронаћи путем *drang nach Osten* (продора на Исток), стајали су на путу и други словенски народи, али пре свега велика руска империја и слободољубиви и непокорни Срби. Тек основано Немачко Царство (1871) и међународно призната Кнежевина Србија (1878) успостављају дипломатске, а потом и привредне односе већ 1882. године.⁴ Први немачки канцелар Ото

3 Хегел је Србе сматрао народом азијатског порекла, „неисторијским” народом, неспособним за слободу у савременом смислу те речи. Под утицајем Хегелове философије историје, Фридрих Енгелс је сматрао да су Срби „бедем свирепости и варварства”, „непријатељи сваке цивилизације”, „варварски отпаци народа”, „друмски разбојници” који су по својој природи „фанатични носиоци контрареволуције”, чија је сама егзистенција „протест против велике историјске револуције”. Писао је да су Срби „пуко оруђе у рукама руског цара”, „народ који се не може историјски, дакле револуционарно потврдити”, па их зато треба „најодлучније терорисати”. Енгелсовој идеји да „Срби представљају снажну препреку развоју Европе” и да је „њихова егзистенција чист анахронизам”, готово да нема премца, па чак ни у историји XX века. Он се радовао сваком српском неуспеху. Обично се сматра да је, за разлику од Енгелса, Карл Маркс био нешто умеренији у оцени Срба јер није сматрао да су особине које Енгелс приписује Србима њихова *differentia specifica*. Међутим, и Маркс је сматрао да су Османлије „законити господари Срба” и „тешио” је Енгелса да ће ускоро и Срби „срећом добити батине” (детаљније у: Срђан Дамњановић, „Срби у Хегеловој Философији повести”, *Летопис Матице српске*, књ. 470, св. 5, год. 178, Нови Сад, новембар 2002; и Радован Томашевић, „Зашто су Маркс и Енгелс мрзели Србе”, *Српско наслеђе – историјске свеске*, бр. 6, јун 1998).

4 Мада је Кнежевина Србија имала дипломатске односе и пре стицања независности и немачког уједињења са Краљевином Баварском (прим. аут.).

фон Бизмарк (1815–1898) гајио је извесно поштовање и симпатије према Србима и Кнежевини Србији, пре свега желећи да Србе веже за Немачко Царство и одвоји од Русије. Према једној легенди, последње што је Бизмарк изустрио на смрти било је „Србија”. Ова тврдња је вероватно плод маште и за њу нема никаквих релевантних доказа, али, осим Срба, има и доста Немаца који верују у ову легенду.

Иако су привредни односи од тада ишли узлазном линијом, већ после три деценије Немачко Царство постаће први пут окупациона сила на територији Србије. Интересантно је да је Србија прве модерне пушке набавила управо од Немачке, „маузер-кока М-1880” и „маузер М-1884”, „М-1899”, „М-1899/07”, „М-1908” и „М-1910”. Са овим пушкама, набављеним у Оберндорфу, и са немачким митраљезом „максим М-1909”, купљеним од Немачке фабрике оружја и муниције из Берлина, Србија је изборила своје највеће победе у балканским ратовима 1912–1913. и своје прве победе у Великом рату, 1914. године.

У оба светска рата немачка војска биће непријатељ Србије и Југославије и окупациона сила од које ће пострадати велики број Срба. У оружаним борбама против немачког окупатора 1915–1918. и 1941–1945. године и геноциду над српским народом пострадало је око милион и по Срба у Првом (више од трећине становника Краљевине Србије) и готово исто толико у Другом светском рату (око 10 одсто становника Краљевине Југославије и преко 20 одсто српског становништва у Југославији). Томе је у великој мери допринео немачки окупациони апарат, његов патронат над Независном Државом Хрватском и дотада незапамћено ригидна осветничка политика према српском народу, која је у Другом светском рату прописивала 50 убијених Срба за једног рањеног немачког војника и 100 за једног убијеног.⁵ Анализирајући нацистичку идеологију и расну политику, може се

5 Адолф Хитлер је војном заповеднику Југоистока фелдмаршалу Вилхелму Листу издао наређење да се на окупираним територијама „најоштријим мерама за дуже време успостави поредак”. У складу с тим, Лист је Францу Бемеу, опуномоћеном командујућег ђенерала у Србији, издао наређење у коме се између осталог каже: „Ваш је задатак да прокрстарите земљом у којој се 1914. потоцима лила немачка крв услед подмуклости Срба, мушкараца и жена. Ви сте осветници тих мртвих. За целу Србију има се створити застрашујући пример који мора погодити целокупно становништво.” Зато ђенерал Беме, наредбом од 10. октобра 1941. бр. 2848/41, прописује мере одмазде у пропорцији 50 односно 100 српских цивила за једног рањеног, односно убијеног, припадника Вермахта.

закључити да су поред Јевреја и Рома у крајњој линији и Руси и Срби били народи предвиђени за истребљење.⁶

Српско-немачки, односно југословенско-немачки односи после Другог светског рата једним делом су ишли узлазном линијом, али су све до краја шездесетих и почетка седамдесетих година били често оптерећивани југословенским признањем Немачке Демократске Републике. Распадом Југославије почетком деведесетих српско-немачки односи поново долазе у кризу, да би се по паду Милошевићевог режима 2000. године релативно нормализовали. Данас, ови односи су у стагнацији и непрестано су оптерећени, с једне стране тежњама српских власти да Србија уђе у ЕУ, а с друге стране немачким условљавањима тог процеса, пре свега нереалним политичким захтевима и политиком двоструких стандарда.⁷ Упркос томе, Савезна Република Немачка је данас трећи извозни и трећи увозни партнер Србије, после Републике Италије, односно Руске Федерације.

Због овакве ситуације у данашњим односима Србије и Немачке, пре свега политичким, нема сумње да трпи и културна сарадња између две земље. Када је историографија у питању, приметне су и засада непомирљиве разлике у виђењу догађаја из XX века. Највише буре и негодовања на српској страни данас изазивају оптужбе на рачун Срба и Србије за наводну одговорност за избијање Великог рата, уклопљене у општи талас ревизионизма у немачкој историографији, оптужбе на рачун Србије да је искључиви кривац за распад Југославије и за ратове на тлу бивших република СФРЈ, или нпр. изузетно спорна *Историја Србије од 19. до 21. века* Холма Зундхаусена (Holm Sundhaussen, 1942–2015).⁸

6 В. Чедомир Антић, *Кратка историја Србије*, Београд, 2009, 177.

7 Детаљније у: Erke, 2012, 18–24.

8 Холм Зиндхаусен, *Историја Србије од 19. до 21. века*, Clio, Београд, 2008.

Српска средњовековна војска

„Уопштено говорећи, организација средњовековне српске војске базирала се на два претпоставкама, боље рећи на два утицаја. С једне стране, на њу је утицало старо словенско наслеђе од времена доласка на Балкан; с друге стране, укључивање у нове феудалне односе преко којих на њену организацију утичу, као и у свему другом, највише суседна Византија, али и западноевропска искуства преко Приморја. Тај западни утицај евидентан је и преко Угарске, нарочито у периоду Деспотовине, када је Србија имала врло блиске односе с њом”, пише у делу *Држава српских деспота* Андрија Веселиновић.⁹

Војска у средњовековним српским земљама, после првобитне фазе племенске организованости, почела се делити, између осталог, и према начину финансирања, по византијском узору. „Према томе начину издржавања, ми ћемо и војску поделити на: *баштиничку, пронијарску и најамничку*”, пише Стојан Новаковић у делу *Стара српска војска*, 1893. године.¹⁰ Прве две категорије војске везивале су се за земљишни посед. Власници *баштине* (*baština*, лат. *dominium, feudum*)¹¹, наследног земљишног поседа, имали су према владару, врховном заповеднику војске, једино војну обавезу и обавезу давања данка званог *соћ*. Душанов законик у 42. члану пише: „н баштинне все да соу свободне от всехъ работъ, н поданькъ царства мн. развѣ да давають соке, н конскъ да воевають по закону” („И баштине све да су слободне од свих работа и данака царства ми, осим да дају соће¹² и војску да војују по закону”).¹³

9 Веселиновић, 2006, 154.

10 Новаковић, 1893, 70.

11 Даничић, 1863/64, I, 30–31.

12 соћ, врста новчаног пореза, в. Даничић, 1863/64, III, 141–142.

13 *Душанов законик*, 2002, 42 и 85; ово је текст из Бистричког преписа Законика. У неким

Пронија (грч. *προνοια*, срп. *пронн*), лат. *fundus ad usumfructum datus*)¹⁴ је била земљишни посед који се давао на коришћење (*προνοια*, изворно = брига, старање)¹⁵, без баштинског права, са војном обавезом.¹⁶ Пронија, па и са њом везана војна обавеза, могла је бити везана за владара, односно државу, али и за властелина, баштиника, који је пронију уступао.¹⁷ Иако се мисли да пронија као војничко добро није подлегала праву купопродаје, члан 61. Душановог законика каже да „пронију да нѣсть волнь никто продати, ни коупити ктѡ не нма баштинѣ. ѡт пронијарскѣ землѣ да нѣсть волнь ктѡ подложити под црква. ако ли подложн да нѣсть тврѣдѡ” [„Пронију да није властан продати ни купити нико ко нема баштине. Од пронијарске земље да није властан подложити под цркву; ако ли подложи, да није пуноважно”].¹⁸ Из овога проистиче да је некакав вид промета пронијом ипак био дозвољен са одређеним ограничењима, мада се Стојан Новаковић својевремено противио оваквом тумачењу.¹⁹ Поседници проније, пронијари, у суштини нижа властела, тј. властеличићи, у почетку су и били звани војницима (*воинь, воинникъ*).²⁰

Војна обавеза је у средњем веку код Срба, дакле, била општа, за све стаље, али се она, правно гледано, регулисала на основу својинских односа, односно управљала на основу баштинске и пронијарске својине.²¹ Тако су војни обвезници, поред саме властеле, били и себри, у складу са својим социјалним положајем у односу на баштинике и пронијаре. „По законуку

преписима Законика овај члан има бр. 39, али му је текст готово истоветан Бистричком препису док се у неким преписима текст незнатно разликује (уп. Новаковић, 1870, 12, и Новаковић, 1898, 38–39). О Душановом законуку в. Александар В. Соловјев, *Постанак и значај Душанова законика*, Београд, 2001 (у: *Душанов законик*, 2002, 9–34).

14 Даничић, II, 458.

15 Новаковић, 1887, 16.

16 О пронији и баштини као својини, в. Новаковић, 1887, 1–102, и Јиречек, 1922/24, I, 105 и 135, и II, 28 и 38. В. и Бариша Крекић, „Прилог проучавању проније у средњовековној Србији”, *Зборник радова Византолошког института*, бр. VIII–2, Београд, 1964, стр. 227–234.

17 Новаковић, 1893, 32.

18 *Душанов законик*, 2002, 46 и 87; према Бистричком препису. У Призренском и неким другим преписима овај члан носи број 59, али је текст готово истоветан (уп. Новаковић, 1870, 29, и Новаковић, 1898, 50).

19 Новаковић, 1893, 21–22.

20 Јиречек, 1922/24, III, 72.

21 О војном уређењу средњовековне Србије, в. Јиречек, 1922/24, III, 123–137, и IV, 193–196, и Новаковић, 1893, 1–199.

цара Стефана, баштине су војску војевале. Ту је дужност имао сваки иматник баштине, пре свију властела, па не само властеличићи који су се раније просто звали *војници*, особито пронијари, него и сељаци и пастири, због чега се манастирски људи, у повељама, нарочито ослобађају те дужности”, пише о томе Константин Јиречек у *Историји Срба*.²² Неколико деценија раније, слично је писао и Стојан Новаковић: „Да је било војника у свим сталезима и редовима старога српскога грађанства (осим јединих духовника или нарочитом владалачком повластицом ослобођених људи)”.²³ О томе нам податке пружају извори из XIII и XIV века, попут *Жичког закона* краља Уроша, Доментијановог *Житија Светог Симеона* и *Житија Светог Саве*, *Светостефанске хрисовуље* (*Повеље манастиру Бањска*) краља Милутина и *Душановог законика*.²⁴

„Дакле, властелин се одазивао на позив владара, а насељеници са баштине су војну службу вршили на позив свог господара, власника баштине. Властелин је морао да у одређеном року, о свом трошку, у пуној ратној спреми и на коњу дође *на војску* и да са собом поведе одређени број војника, такође потпуно опремљених и наоружаних. Да би баштина што боље одговорила својој војној обавези, тј. обезбедила средства за што бољу опремљеност обавезног броја војника, дат јој је економски имунитет, односно била је ослобођена од осталих дажбина, како се лепо види из цитираног члана Душановог законика”, пише проф. др Андрија Веселиновић.²⁵ „За уступљену пронију пронијар је био дужан да се одазове на позив владара да испуни своју дужност у случају ратног похода. Дакле, војна дужност и верност владару је његова основна обавеза. Пронијар се позиву владара одазивао сам, наоружан и на коњу, или са још одређеним бројем о свом трошку наоружаних војника, што је сигурно зависило од величине проније”, додаје проф. Веселиновић.²⁶ Из ових објашњења статуса баштинске и пронијарске војске сасвим јасно се види да је војна обавеза у средњовековној Србији била заправо општа.

Војне обавезе су били ослобођени, барем до XV века, само Црква, манастири, свештенство, као и црквени поседи и зависно становништво

22 Јиречек, 1922/24, III, 126.

23 Новаковић, 1893, 68.

24 Miklosich, 1858, XLIX; Даничић, 1865, 116–117; *Повеља манастиру Бањска*, Закон о црквеним људима, одр. 15, Закон о власима, одр. 6 и 7 и др., у: Трифуновић, 2011; Новаковић, 1870, 35; Новаковић, 1898, 51.

25 Веселиновић, 2006, 159.

26 Веселиновић, 2006, 174.

везано за црквене поседе.²⁷ О томе говоре бројни средњовековни извори, између осталих и Повеља краља Милутина из 1300. године обновљеном Манастиру Светог Ђорђа код Скопља, у којој се каже да се становништво села Рјечица, које краљ дарује манастиру као метох, између осталог „не има заповѣдати ни на њдну работу, ни на вонску понти” [„не сме терати ни на какву работу, ни у војску да не иду”].²⁸

Поред баштинарске и пронијарске војске, постојао је још један сегмент војске који су чинили искључиво властелини у дворској, односно државној служби, тј, дворски или државни достојанственици – „властелнии кон стои оу коуки цареве всегда” [„властелин који стално борави у дому царевом”], како их помиње Душанов законик.²⁹ Они су, према речима проф. Веселиновића, чинили „одред, дружину, која је владару стално стајала на располагању за личну одбрану, а истовремено је била језгро пронијарске и баштинске војске у војним походима”.³⁰

---

27 Веселиновић, 2006, 163.

28 Соловјев, 1926, бр. 44, стр. 75.

29 Душанов законик, 2002, чл. 173, стр. 71 и 107.

30 Веселиновић, 2006, 161.

ВИТЕЗ ЛУТАЛИЦА:
ЂЕНЕРАЛ ХЕНРИ МЕКАЈВЕР
(1841–1907)

*Кратак животопис
„Индијанца који је ратовао као четник”*

*But I feel I'm growing older
And the songs that I have sung
Echo in the distance
Like the sound
Of a windmill going round
Guess I'll always be
A soldier of fortune.*

David Coverdale, *Soldier of fortune*, 1974.

УВОД

Пишући пре неког времена о Палману Брахту, немачком витезу у служби краља и цара Стефана Душана, заинтересовао ме је још један лик ратника странца, најамника који је неко време службовао у српској војсци. Случајно сам наишао на неколико занимљивих података о њему, који су одмах успели да побуде истраживачке страсти. Реч је о Американцу шкотског порекла, Хенрију Роналду Дагласу Мекајверу (1841–1907), професионалном плаћенику који је службовао под осамнаест различитих застава, а који је 1875/76. ратовао са српским устаницима у Херцеговини, а потом учествовао у Првом српско-турском рату 1876–1877. године као официр српске књажевске војске и командант српске коњичке бригаде.

За разлику од неких странаца, пријатеља Србије и Срба, из наше новије историје, који се релативно често помињу, ђенерал Мекајвер спада у оне личности које су поприлично заборављене и готово потпуно непознате широј читалачкој публици. Међутим, није ме само стид због заборава мог народа понукао да истражим оно што је од извора и литературе о ђенералу Мекајверу доступно и да напишем и ја коју реч о њему. И поред више од једног века претежно непријатељских односа Србије и Немачке, који тешко да ће у скорије време бити побољшани, осећање да је неправедно заборавити витеза Палмана Брахта подстакло ме је да напишем његову кратку биографију. Исто тако ме је осећање да је неправедно заборавити ђенерала Мекајвера подстакло да пишем о њему, можда управо зато што су односи САД и Србије већ неколико деценија затегнути и што вероватно још дуго неће бити бољи ако икада то и буду били. Корнелије Тацит (56–117. год. Хр. ере) сваком ко се бави историјом оставио је у аманет да историју тумачи у Херодотовском маниру¹ *објективности и чувања људских дела од*

---

1 „Херодот Халикарнашанин приповеда овдје, што је дознао, да се не би оно, што су људи учинили временом заборавило, и да не би великим и дивним дјелима,

заборава: „Praecipuum munus annalium reor ne virtutes sileantur utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit” [„Мислим да је главни задатак историје да се врлине не прећуте, а зле мисли и зла дела да стрепе од срамоте пред потомцима”].² Како никада нисам имао обзира према онима чије зле мисли и зла дела треба да стрепе пред потомцима, осетио сам да не смем ни да прећутим врлине некога попут ђенерала Мекајвера.

За ђенералом Мекајвером није остало много грађе за проучавање. Његову детаљну биографију, под насловом *Под четрнаест застава*, написао је британски капетан Вилијам Д. Лестранж.³ Међутим, Лестранжова биографија је објављена 1884. године и прати живот ђенерала Мекајвера само до те године. За књигу *Под четрнаест застава* често се у домаћој литератури погрешно наводи да је Мекајверова аутобиографија, мада је велики део података Лестранж добио од самог Мекајвера.⁴ Кратку биографију ђенерала Мекајвера објавио је годину дана пред ђенералову смрт амерички новинар, ратни дописник и писац Ричард Хардинг Дејвис (1864–1916)⁵, у књизи

која су било Хелени или барбари извели, слава потамњела, навластице пак, што је био узрок те су једни са другима заратили” (*Herodotova Povijest*, prev. August Musić, Zagreb, 1887/88, str. 3).

- 2 Cornelius Tacitus, *Annales*, 3.65 (превод на срп. према Тацит, 1970).
- 3 Captain W. D. L'Estrange, *Under Fourteen Flags; Being The Life and Adventures of Brigadier-General MacIver, a Soldier of Fortune*, London, s. a. (у већини извора наводи се 1884. као година првог издања, док неки извори наводе 1888. као годину првог издања, в. <https://archive.org/details/14164177.2439.emory.edu>); нека од савремених издања јесу: Charleston, 2008, Bastian books, 2008, Kessinger Publishing, 2008. и 2010, Abe books, 2013. и 2015, Scholar's Choice, 2015.
- 4 Урош Папеш у тексту под насловом „Генерал српске коњице Хенри Мекајвер” пише: „Године 1884. објавио је књигу о свом животу која се звала *Под 14 застава*. Након објављивања књиге ратовао је под још четири” (Папеш, 2014); Душан Бабац у књизи *Српска војска у ратовима за независност 1876–1878*. наводи: „Он је 1884. године објавио књигу *Под четрнаест застава*, али је до краја живота стао под још четири различите заставе” (Бабац, 2011, стр. 92).
- 5 Ричард Хардинг Дејвис (Richard Harding Davis, 1864–1916) био је амерички новинар, публициста, путописац и романописац. Мајка му је била списатељица позната у своје време барем у америчким књижевним круговима, а отац новинар и издавач часописа *Philadelphia Public Ledger*. Дејвис је био дописник многих листова из Америчко-шпанског, Другог бурског, Руско-јапанског и Првог светског рата као и многих других ратних сукоба широм света. Важио је за стручњака за војна питања и ратне теме, али су га многи сматрали новинаром жуте штампе будући да је неко време сарађивао са новинским магнатом Вилијамом Рандолфом Херстом. Објавио је велики број књига са темама везаним за ратове које је као новинар пратио, али и велики број популарних романа. *Уз Праве најамнике*,

Прави плаћеници (1906), али књига садржи укупно шест биографија познатих добровољаца и плаћеника⁶ и ђенералу Мекајверу посвећена је свега 31 страна ове књиге.⁷ И Дејвис је велики део података за свој текст добио од самог Мекајвера, са којим је у више наврата разговарао. Уз још неколико новинских чланака из тог доба и неколико помињања у литератури, као и неколико фотографија и цртежа, то би било све на шта би савремени истраживач могао да се ослони.

најпознатија књига му је *Владари Медитерана* (1893). Написао је и роман *Најамници* (1897) који третира тему професионалних плаћеника тог доба. О француском учешћу написао је књигу *Са Французима у Француској и у Солуну* (1916). Извештавао је са Солунског фронта 1916. године, где су га заробили Немци под оптужбом да је француски и британски шпијун, али је убрзо пуштен. Те године је изненада и преминуо. Био је пријатељ Теодора Рузвелта и умногоме допринео стварању легенде о његовој јединици Храбри јахачи, и тиме заправо потпомогао његову каснију председничку кампању и долазак на власт.

- 6 У питању су биографије ђенерала Хенрија Мекајвера, барона Џејмса Хардена Хикија, рана биографија Винстона Черчила, биографије капетана Фило Нортон-на Мекгифина, Вилијама Вокера и мајора Фредерика Расела Бернема.
- 7 Davies, 1906, pp.1–31; издања: Richard Harding Davies, *The Real Soldiers of Fortune*, New York, 1906¹, London, 1907², New York, 1914³; новија, репринт издања Дејвисове књиге обично имају измењен наслов у *Шесторица која су се усудила: животи шесторице великих најамника*, и обично имају измењен редослед поглавља, па поглавље о ђенералу Мекајверу обично долази, уместо на прво, на друго место, после поглавља о Вилијаму Вокеру, које се некада налазило на претпоследњем месту (в. Richard Harding Davies, *Six Who Dared: The Lives of Six Great Soldiers of Fortune*, Fireship Press, 2007). У другим случајевима репринт издања, наслов и распоред поглавља су остали исти или је наслов унеколико скраћен (в. нпр. Richard Harding Davies, *Real Soldiers of Fortune*, 1st World Library, 2004, или *Soldiers of Fortune*, Broadview Press, 2006, или Create Space Independent Publishing Platform, 2012).

Рођен на Божић

Хенри Роналд Даглас Мекајвер родио се божићног јутра 1841. године⁸ на броду којим су његови родитељи, отац Роналд и мати Ана, рођена Даглас, путовали из Единбурга у САД.⁹ Изгледа да му је велики хришћански празник подарио, за оно време и у складу са његовом животном професијом, релативно дуг живот и божанску заштиту, а да му је рођење на Атлантском океану одредило судбину вечитог путника и луталице и човека без домовине.

Хенријев отац Роналд Мекајвер (1815–1854) био је син шефа знаменитог шкотског клана Мекајвер¹⁰, огранка великих шкотских кланова Кемпбел и Мекензи, из области Западни Рос, на северу Шкотске (North West Highlands). Његова мајка Ана, рођена Даглас, била је родом из бројног и чувеног клана Даглас из јужне Шкотске (Scottish Lowlands), чије су поглавице некада поседовале и територије у Француској и Шведској. Анини преци населили су се у Вирџинији, у Северној Америци, 1607. године.¹¹

Роналд Мекајвер и Ана Даглас упознали су се у Единбургу, 1840. године, приликом Аниног првог гостовања у отаџбини, где ју је послао отац како би упознала „стари крај” и рођаке из „старог света”. Други разлог Аниног путовања у Шкотску била је препорука лекара да због здравља промени климу. Убрзо су се, уз благослов Аниног оца, Роналд и Ана венчали и населили на имању Мекајверових у Росшајеру. Наредне године, због очеве

---

8 Погрешна година рођења 1846. наводи се у анонимном тексту о смрти Хенрија Мекајвера „Gen. M’Iver dead; Hero of many wars”, *The New York Times*, May 7, 1907, pag. 1.

9 L’Estrange, pag. 4; Davies, 1906, pag. 2.

10 Клан Мекајвер данас нема шефа клана и као *armigerous clan* поседује право колективне употребе грба и беџа клана.

11 L’Estrange, pag. 1–2.

болести, Ана је одлучила да, иако трудна, у пратњи мужа отпутује назад у Вирџинију. На путу им се родио син јединац Хенри.

Убрзо после њиховог доласка у Вирџинију Анин отац је преминуо, а Роналд и Ана, једина наследница очевих плантажа у Вирџинији, одлучили су да се трајно населе у САД. Хенри је првих десет година живота провео на плантажама у Вирџинији израставши у „активног, бистрооког дечака коврцаве косе, који је тако млад могао трчати и скакати, јахати и пуцати једнако са најбољима” [„Ten pleasant, uneventful years wore smoothly on, and Henry Ronald MacIver grew apace into an active, bright-eyed, curly-haired boy, who, young as he was, could run and jump, and ride and shoot with the best”]. Како његов први биограф, капетан Лестранж, пише, „захваљујући чистом слатком ваздуху његове *назовиродне* груди он је одрастао у zgodног, крепког младића, прилично висок за своје године, које су обећавајући истицале његову мушкост” [„Braced by the pure sweet air of *what might be called his native State*, by the time he was a little turned ten he had filled out into a handsome, stalwart youngster, tall for his age, and already giving promise of that strength and stature which were to distinguish his manhood”].¹²

Потом су га родитељи послали на школовање деда-ујаку, полубрату његовог деде, пензионисаном ђенералу Доналду Грејему, у Единбург.¹³ Ђенерал Грејем је обећао његовим родитељима да ће се старати о Хенријевом образовању и да ће га посебно припремати за официрски позив, увиђајући, као и Хенријеви родитељи, да *дечаков будући позив треба да буде ратнички* („young Ronald MacIver’s profession should be that of arms”).¹⁴

Млади Хенри се образовао на више места у Шкотској, али је од свог рођака добио основно војничко образовање и научио се дисциплини, што ће му бити од највеће користи у будућој војној каријери. Поред тога, између Хенрија и његовог старијег рођака развило се дубоко пријатељство. Стари ђенерал је био одушевљен својим младим рођаком и пуленом, а Хенри му је постао изузетно привржен, па су доста времена проводили заједно. Када се приближило време да се Хенри врати у Америку и настави школовање на војној академији *Вест поинт*, на задовољство ђенерала Грејема и младог Хенрија, Хенријев отац је одлучио да Хенри пре ступања на *Вест поинт* остане још коју годину на школовању у Шкотској.

Како примећује капетан Лестранж, први биограф Хенрија Мекајвера, судбина није дозволила да Хенри заврши *Вест поинт* и постане официр

12 L’Estrange, pag. 5.

13 Davies, 1906, pag. 2.

14 L’Estrange, pag. 5.

војске Сједињених Држава, који би можда, четири године касније, остао у војсци САД, односно у снагама Севера, већ је судбина наменила Хенрију Мекајверу да као дечак са Југа у Америчком грађанском рату буде официр војске Конфедеративних америчких држава, војске Југа: „the youth who had been intended to serve under the *Stars and Stripes* was to live to fight against that banner” [„младић за кога су имали намере да служи под барјаком са звездама и пругама, доживеће да се бори против тог барјака”].¹⁵

У шеснаестој години Хенри Мекајвер је већ био „висок и чврсте грађе, мужеван не само растом, већ и по појави. Поред тога што је био мишићав, био је и веома активан, и бриљантан у сваком спорту и вежби. Навикнут да јаше од раног детињства, он је био и изврстан коњаник” [„Ronald¹⁶ was then about sixteen, but was tall and powerfully built, and not only manly in stature, but in appearance. Besides being muscular, he was very active, and excelled in all athletic sports and exercises. Accustomed to riding, too, from his childhood, he was a capital horseman”].¹⁷ Међутим, како наглашава његов други биограф, Ричард Хардинг Дејвис, Хенри ће се ускоро наћи у борби, „не борби за заставу, не за отаџбину, већ у борби у којој се човек бори као против звери, борби за опстанак” [„fighting, not for flag, nor a country, but as one fights a wild animal, for his life”].¹⁸

Одуставши од повратка у САД и студија на *Вест поинту*, уз подршку деда-ујака Доналда, Хенри је, потегавши и Доналдове и очеве везе у војним, политичким и финансијским круговима Велике Британије, себи обезбедио официрски положај у војсци *Британске источноиндијске компаније*.

15 L'Estrange, pag. 6.

16 Мисли на Хенрија, помињући овом приликом његово средње име (очево име), а не на Хенријевог оца Роналда (прим. аут.).

17 L'Estrange, pag. 6.

18 Davies, 1906, pag. 2–3.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

„Историјска мерења широких распона”	7
---	---

Немачки витез у служби српског цара: ВИТЕЗ ПАЛМАН БРАХТ (1290–1363)

*Прилог историји српске средњовековне војске
и српско-немачких односа*

Срби и Немци – осам векова односа	15
Српска средњовековна војска	19
Најамничка војска у средњовековној Србији	23
Алемани у служби српских владара	32
Палман Брахт и Алеманска гарда	43
Библиографија	121

Витез луталица:

ЂЕНЕРАЛ ХЕНРИ МЕКАЈВЕР (1841–1907)

Кратак животопис „Индијанца који је ратовао као четник”

Увод	131
Рођен на Божић	134
Побуна сепоја	137
Поход хиљаде	143
Амерички грађански рат	152
У служби Максимилијана I од Мексика	167
Витез луталица	172
Шкотланђанин међу Србима	202
Живот после Србије	247
Валхала или Лета?	266
Библиографија	285

Никола Гиљен
ДВА НАША СТРАНЦА
Две биографије као прилог војној историји
српског народа

За издавача
Дијана Дерета

Лектиура и коректиура
Споменка Трипковић

Ликовно-графичка опрема
Марина Славковић

Прво ДЕРЕТИНО издање

ISBN 978-86-6457-134-0

Тираж
1000 примерака

Београд 2017.

Издавач / Штампа / Пласман
ДЕРЕТА доо

Владимира Роловића 94а, 11030 Београд
тел./факс: 011/ 23 99 077; 23 99 078

www.dereta.rs

Књижара ДЕРЕТА
Кнез Михаилова 46, тел.: 011/ 26 27 934, 30 33 503

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

929.733 Палман Б.
355.083:929 Маквајер Х.
94(497.11)”13”
94(497.11)”18”
355.48(497.11)

ГИЉЕН, Никола, 1971–

Два наша странца : две биографије као прилог војној историји српског народа / Никола Гиљен. – 1. Деретино изд. – Београд : Дерета, 2017 (Београд : Дерета). – 292 стр., [24] стр. с таблама ; 24 см. – (Библиотека Историјска мерења)

Тираж 1.000. – Стр.7–11: Предговор : историјска мерења широких распона / Јелена Мандић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 121–127, 285–292.

ISBN 978-86-6457-134-0

а) Брахт, Палман (1290–1363) б) Мекајвер, Хенри (1841–1907) с) Србија – Историја – 14в d) Србија – Историја – 19в е) Србија – Војна историја

COBISS.SR-ID 236856076